

CANTERLANDSEWEG 18

dagvlinders op een landelijk erf

Deel 1: ZEVENTIEN JAAR VLINDERS TELLEN

In het dorp Gytsjerk in de gemeente Tytsjerksteradiel in Fryslân ligt ons erf. Vanaf 1981 tot heden worden hier dagvlinders geteld. Dergelijke langlopende tellingen van hetzelfde gebied zijn van groot belang als referentie voor de landelijke dagvlindermonitoring. In een serie artikelen rond dit erf worden vooral de gewone vlindersoorten in het zonnetje gezet. In dit eerste artikel wordt het erf voorgesteld en komen alvast wat globale resultaten aan de orde over de periode 1981-1996. Het artikel heeft eerder (in vrijwel gelijklopende versie) in het tijdschrift Vlinders gestaan [JAARGANG 14, 1999 NR. 1].

Klein geaderd witje
Foto: Karin Uilhoorn

OMGEVING

In Fryslân, ten noordoosten van Leeuwarden op een zandkop in de 'Trynwâlden' waar verschillende landschapstypen elkaar ontmoeten, ligt het dorp Gytsjerk met het open kleiweidegebied in het westen en het coulissenlandschap van de 'Friese Wouden' op veen en zand in het oosten. Binnen een straal van tien kilometer liggen enkele grote natuurgebieden (Grote Wielen, Bouwepet, Ottema-Wiersma reservaat en Sippenfennen). Daarbuiten heeft de omgeving een overwegend intensief agrarisch karakter. Met uitzondering van het Ottema Wiersma reservaat / Sippenfennen, waar de Zilveren maan leeft, komen er in de omgeving vooral 'alledaagse' dagvlinders voor.

ASPECTEN

Het erf 'Canterlandseweg 18' is 17,5 are groot en ligt aan de rand van Gytsjerk. De Canterlandseweg heeft aan weerszijden een rij eikebomen van het begin van de eeuw. Het witgeschilderde huis is vrij klein en grenst aan een grote schuur; erachter ligt een schuurtje annex dierenhok. Rondom het erf ligt een 75 jaar oude hoge boomsingel met vooral Zwarte els en Esdoorn. Een even oude hoogstam-appelhof vecht met de singelbomen om het licht en een ouderwets agrarisch beheerd graslandje met wilde moestuin en akkertjes completeren het geheel.

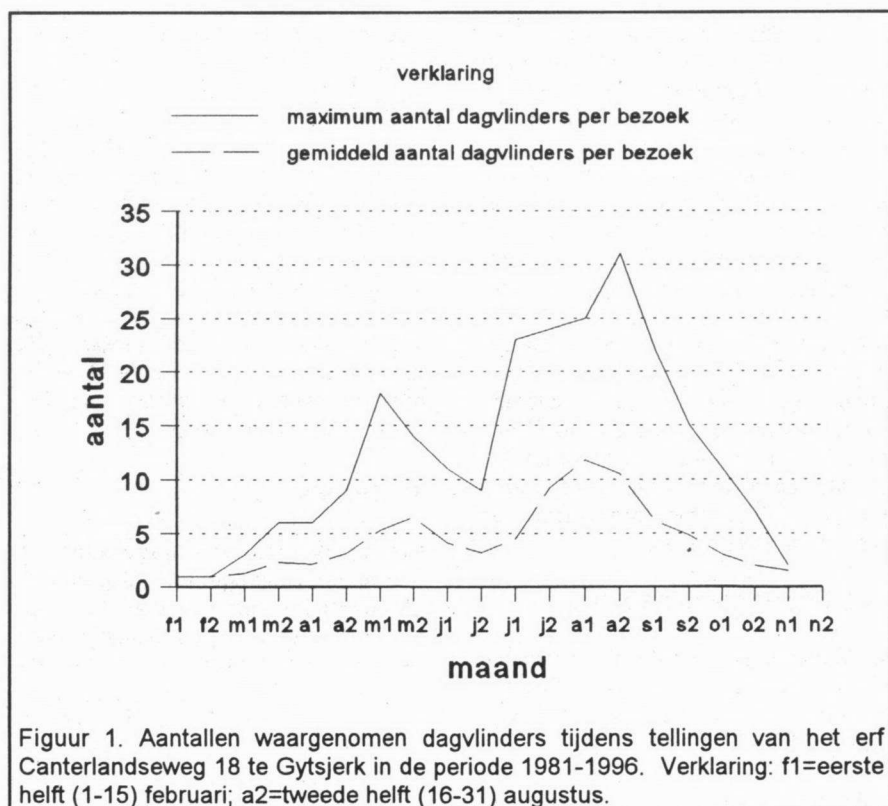
Het erf vertoont verschillende aspecten die voor dagvlinders belangrijk zijn. Tensamen met de boomsingel vertegenwoordigt de

appelhof het bossige aspect. De stukjes grasland, de akkertjes en het moestuintje staan model voor het aspect van ouderwets, landelijk cultuurland. Het huis en de schuren, de laanbomen, het bestraatte pad en een klein stukje tuin staan voor de gangbare woonomgeving.

BEHEER

In 1979 zijn mijn vrouw Janneke en ik met onze twee toen nog kleine dochtertjes Linde en Stern in Gytsjerk komen wonen. Sindsdien is het erf natuurvriendelijk beheerd. Daarvoor

werd een deel door de buurman gebruikt voor pinkenbeweiding. Het beheer is niet speciaal op vlinders gericht. Uitgegaan is van het kringloop-principe. Dieren staan daarbij centraal: van 1980 tot 1991 waren dat geiten en vanaf 1991 een Shetlander-pony. De stukjes grasland (met elkaar ongeveer 10 are) werden deels beweide vanaf een spit en deels met de zeis gemaaid en gehooïd. Geprobeerd is de inheemse plantengroei van ouderwetse graslanden en akkertjes te laten terugkeren. Sinds 1980 is de plantengroei van de graslandjes steeds rijker aan soorten

soort	feb		mrt		apr		mei		jun		jul		aug		sep		okt		nov		aantal
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
1 Klein koolwitje																					2.400
2 Bont zandoogje																					2.028
3 Argusvlinder																					728
4 Atalanta																					726
5 Groot koolwitje																					603
6 Klein geaderd witje																					556
7 Dagpauwoog																					310
8 Koevinkje																					307
9 Kleine vos																					175
10 Citroenvlinder																					138
11 Zwartsprietdikkopje																					130
12 Boomblauwtje																					115
13 Bruin zandoogje																					69
14 Kleine vuurvlinder																					63
15 Hooibeestje																					60
16 Landkaartje																					54
17 Oranjetipje																					45
18 Distelvlinder																					40
19 Eikepage																					8
20 Icarusblauwtje																					3
21 Gehakkelde aurelia																					3
22 Groot dikkopje																					2
23 Rouwmantel																					1
24 Oranje lucernevlinder																					1

Tabel 1. Dagvlinders op het erf Canterlandseweg 18 te Gytsjerk. Voorkomen gedurende het jaar en totale aantallen getelde vlinders in volgorde van talrijkheid. Gebaseerd op 1.375 tellingen in de periode 1981-1996. Verklaring: feb 1 = eerste helft (1-15) februari, aug 2 = tweede helft (16-31) augustus.

geworden. Sterk toegenomen zijn met name Scherpe boterbloem, Veldzuring, Fluitenkruid en diverse grassoorten zoals Gewoon struisgras, Reukgras, Rood zwenkgras en (sinds de pony-beweidning) het akkergrasje Slofhak. Op de akkertjes en delen van de moestuin hebben zich na twee jaar inzaaien verschillende plantensoorten gehandhaafd zoals Bolderik, Gewone klaproos, Gele ganzenbloem, Smalbladige wikke en Herik. Interessant is het sinds jaar en dag voorkomen van het plantje Akkerandoorn, een Rode Lijstsoort die garen spint bij een wat rommelig gebruik van akkertjes en moestuinen, maar voor dagvlinders overigens niet zozeer van betekenis is.

DOEL VAN HET ONDERZOEK

Van meet af aan is het volgen van de aantalsontwikkeling van dagvlinders op het erf doelstelling van het onderzoek geweest. Dat betekent het regelmatig tellen van dagvlinder-aantallen volgens een vast patroon

(monitoring). Het erf staat daarbij model voor de vlinders die in de omgeving voorkomen. Daarbij is van betekenis dat zowel bos- en graslandaspecten op het erf voorkomen. Een tweede doelstelling is te onderzoeken wat de betekenis is van een natuurlijk-vriendelijk beheer, gericht op inheemse planten voor dagvlinders. Vooral om die reden is ervoor gekozen geen speciale vlinderlokkers als de Vlinderstruik aan te planten. Een derde doel is, meer te weten te komen over het gedrag van de vlinders.

TELLINGEN

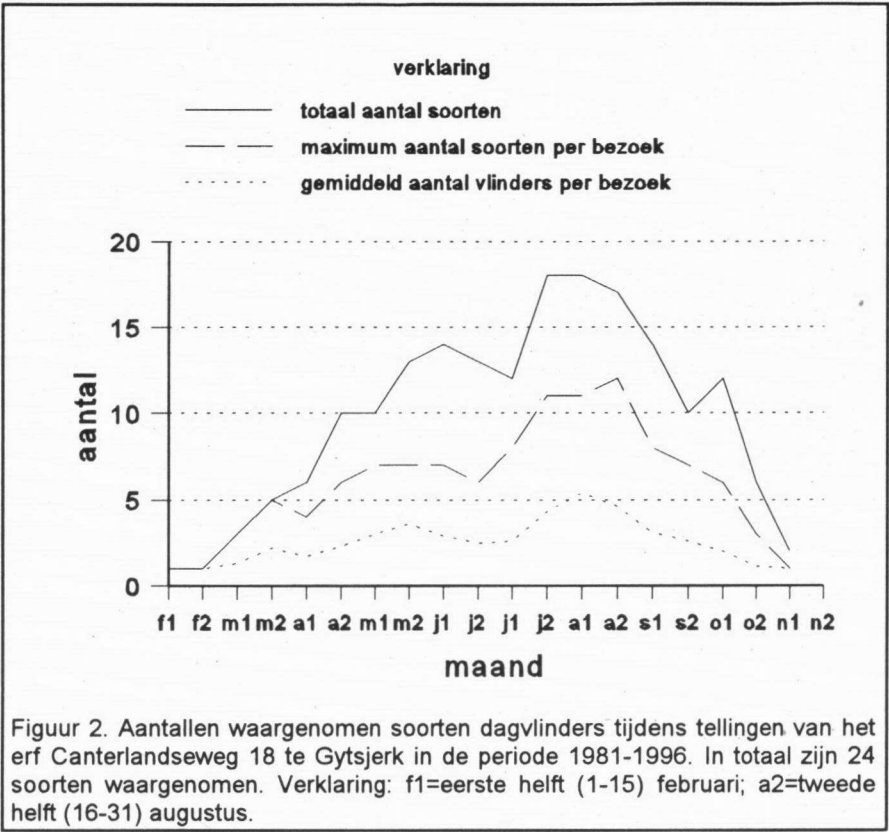
Het voorkomen van dagvlinders is een nogal 'vluchtige' aangelegenheid. De aantallen kunnen per dag aanzienlijk verschillen, afhankelijk van het weer, het tijdstip van de dag, de aanwezigheid van geopende nectarproducerende bloemen en onder invloed van nectaraanbod in de omgeving. Wanneer telresultaten bij dergelijke variabele omstandigheden

enige zeggingskracht willen hebben, dan moet er vaak geteld worden. Dat is dan ook gebeurd. De tellingen zijn uitgevoerd door zowel Janneke als mij. Bij goede weersomstandigheden is steeds geprobeerd dagelijks één telling uit te voeren. De tellingen zijn verricht tussen tien uur 's ochtends en vijf uur 's middags, bij een temperatuur van minimaal 15°C met zon of minimaal 18°C zonder zon. Alle dagvlinders op het erf werden geteld volgens een vaste route. Bij voorkeur is 's ochtends geteld, maar het tijdstip was afhankelijk van de weersomstandigheden. Het kan bijvoorbeeld de hele ochtend regenen, terwijl 's middags pas de zon doorbreekt. In zo'n geval is 's middags geteld, maar soms ook simpelweg omdat er 's ochtends niemand thuis was. Er is niet geteld bij regen of stormachtige weersomstandigheden. Per dag is één telling verricht. Wanneer buiten de telling op dezelfde dag een groter aantal van een soort gezien is dan tijdens de telling (wat overigens zelden voorkwam), dan

werd het aantal gecorrigeerd. Soorten die op dezelfde dag buiten de telling om gezien werden, maar bij de telling gemist waren, zijn aan de telling toegevoegd. Dit betekent in de praktijk dat de aantallen van weinig talrijke soorten daardoor enigszins opgewaardeerd zijn. In de jaren 1984-1991 is ook plaats, gedrag en bloembezoek van de vlinders op kaart genoteerd.

HERKENNING

Het op naam brengen van dagvlinders die in Nederlandse monitoringroutes kunnen worden aangetroffen, is over het algemeen vrij eenvoudig voor iemand die veel telt. Het aantal soorten is niet groot, na een jaar ken je de vlinderbevolking van je route goed en je leert om vlinders al vanaf vrij grote afstand te kunnen herkennen op voorkomen, vliegbeeld en gedrag. Dat was bij ons niet anders. Toch blijven er een paar lastige vlinders bij. Het Zwartsprietdikkopje *Thymelicus lineola* is tot op korte afstand niet goed te onderscheiden van het Geelsprietdikkopje *Thymelicus sylvestris*. Dat betekent in het begin veel door de knieën en sprietknopjes en geurstrepen bekijken. Ook neigt het geelbruin van het Geelsprietdikkopje wat meer naar oranje,

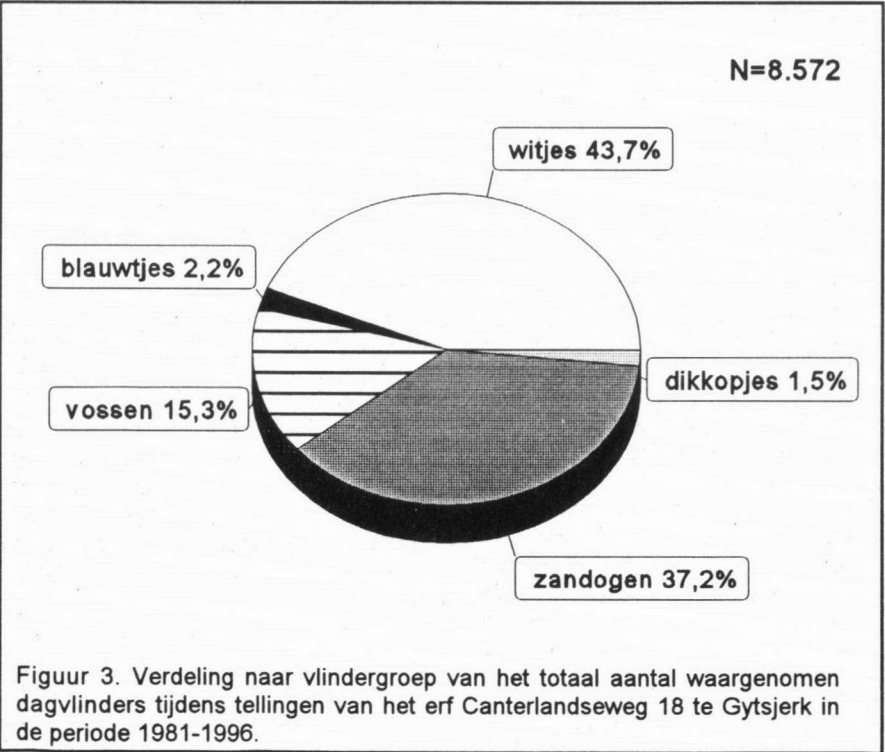

terwijl het Zwartsprietdikkopje wat bruiner is. Dat probleem wordt al vrij snel opgelost toen in de eerste jaren na wat kniebuigingen en strek-

oefeningen bleek, dat er echt alleen Zwartsprietdikkopjes voorkwamen. Geelsprietdikkopjes zijn slechts aangetroffen op enkele voedselarme plekken langs de spoorlijn tussen Hurdegaryp en Zwaagwesteinde. Een lastiger probleem is het in de vlucht onderscheiden van Klein kool witjes en Klein geaderd witjes. Gelukkig strijken de vlinders soms dichtbij neer, waardoor het probleem toch opgelost wordt.

HET VLINDERJAAR

In de periode 1981-1996 is het erf 1.375 keer geteld. Tijdens 1.352 tellingen zijn totaal 8.572 dagvlinders geteld (ofwel gemiddeld 6,2 per telling), verdeeld over 24 soorten (tabel 1). Bij 23 tellingen waren geen vlinders aanwezig. De meeste vlinderloze tellingen vielen in de tweede helft van juni en de tweede helft van oktober. De getelde soorten vormen een goede afspiegeling van de dagvlinder-bevolking die binnen een straal van 10 kilometer van het erf kan worden aangetroffen. Drie soorten: Gehakkelde Aurelia, Rouwmantel en Oranje Lucernevlinder (alle trek- of

invasievlinders) zijn wel op het erf aangetroffen, maar niet in de omgeving. De Rouwmantel is door anderen wel in de omgeving gezien in het invasiejaar 1996. Twee soorten: Geelsprietdikkopje en Zilveren maan zijn niet op het erf aangetroffen, maar

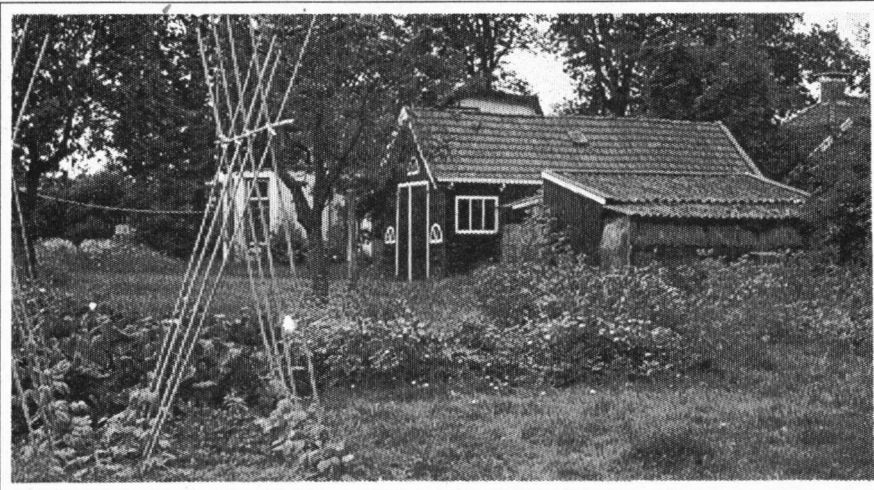
gesignaleerd. Deze slappe tijd valt samen met het uitgebloeid raken in delandelijke omgeving van de voorjaarsbloemen. Weliswaar begint medio juni in Noord-Nederland de bloeiperiode van nectarplanten als Braam en Akkerdistel, maar de

vlinders, Klein koolwitjes en Bont zandoogjes kunnen op mooie oktoberdagen nog te zien zijn. Slechts tweemaal zijn in de eerste helft van november nog vlinders waargenomen, beide malen een Atalanta. In de loop van november is het vlinderjaar definitief voorbij.

Tweede gebruik van gegevens

Bij de 1.375 tellingen is totaal naar schatting 250 uur geteld, ofwel ruim 6 werkweken. Het computerbestand bevat voor deze periode 7.601 gegevensregels met naar schatting totaal 80.000 gegevens. De tellingen gaan nog steeds door. Een uit de hand gelopen liefhebberij of een bewuste keuze? Het is van beide wat in feite. Sinds de start van het 'landelijk dagvlinderproject' eind jaren zeventig en de oprichting van de Vlinderstichting houdt een groeiend aantal mensen zich bezig met het verzamelen van vlindergegevens. Trouw worden wekelijks enkele honderden monitoringroutes in Nederland geteld. Vlinders worden bewonderd en gefotografeerd. Allemaal vormen van natuurbeleving, die passen bij deze tijd. De meeste gegevens blijven echter staan in aantekenboekjes of worden opgestuurd naar de Vlinderstichting. Slechts enkele vlinderaars komen door het schrijven van rapporten of artikelen tot een tweede gebruik van de gegevens. Toch kan juist dit tweede gebruik een extra betekenis geven aan de gegevens, bijvoorbeeld bij het beheer van natuurgebieden, de bescherming van een bedreigde vlindersoort of het opstarten van een vlindervriendelijk natuurproject in eigen omgeving. Bij de komende artikelen in de reeks 'Canterlandseweg 18' gaat het niet om bedreigde, maar vooral om alledaagse soorten. Soorten die we dichtbij (en soms zelfs in) huis aan kunnen treffen; een milieu, waar we zelf invloed op hebben. Bekende vlinders, waar we soms verrassend weinig van weten. Overigens, bedenk wel: wat nu alledaags is, kan morgen bedreigd zijn.

Freek Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk (e-mail: freeknijland@planet.nl).

Canterlandseweg 18 met moestuin

Foto: Janneke Nijland

komen wel plaatselijk in de omgeving voor. De aantallen dagvlinders variëren sterk gedurende het jaar. Verschillende factoren zijn daarop van invloed zoals het komen en gaan van de verschillende vlindergeneraties, de weersomstandigheden en het bloeien van nectarproducerende planten. De figuren 1 en 2 laten zien hoe de aantallen waargenomen vlinders en het aantal soorten op het erf fluctueren gedurende het jaar.

De eerste vlinders worden gezien bij mooie dagen in maart en een enkele maal al in februari. Dit zijn met name de vlinders die als volwassen vlinder overwinteren zoals de Citroenvlinder, Dagpauwoog en Kleine vos. April is de maand waarin vooral de eerste vlinders die als pop overwinteren, te voorschijn komen zoals het Klein koolwitje, Bont zandoogje, Boom blauwtje en Oranjetipje. Pas in mei verschijnen de eerste Argusvlinders. Dat is ook de voorjaarsmaand, waarin de aantallen vlinders het grootst zijn. Juni is een vrij vlinderarme maand. De eerste generaties zijn op hun retour of verdwenen en het wachten is op nieuwe. Vooral in de tweede helft van juni en begin juli zijn er weinig vlinders. In sommige jaren worden dan soms vlinderloze dagen

dagvlinders met één generatie die dan beginnen te vliegen zoals Bruin zandoogje en Groot dikkopje, zijn in Noord-Fryslân vrij beperkt in hun voorkomen (natuurvriendelijke bermen, overhoeken en opspuitingen, natuurgebieden) en komen in tuinen en erven in dorpen en steden weinig voor. Vanaf half juli stijgt zowel het aantal soorten als de aantallen vlinders. De periode van half juli tot eind augustus is hoogtij voor het waarnemen van dagvlinders.

Zowel de vlinderaantallen als het aantal soorten zijn dan het grootst van het hele vlinderjaar. Verschillende vlinders met één generatie vliegen nog, terwijl van andere soorten de tweede of derde generatie vliegt. Het grootste aantal dagvlinders is dan ook in die periode geteld: op 24 augustus 1990 werden 31 vlinders geteld van zeven soorten. Vanaf begin september dalen zowel het aantal soorten als de aantallen vlinders. In oktober loopt het vlinderjaar langzaam ten einde. De laatste vlinders die in het begin van het najaar nog gezien worden, zijn vooral Atalanta's die zich te goed doen aan rottend fruit, maar ook derde generatie-vlinders zoals Argus-